

dr hab. Daniel Boćkowski, prof. UwB
Wydział Stosunków Międzynarodowych
Uniwersytet w Białymstoku

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr. Remigiusza Ławniczaka pt. „*Nasze prawo do karabin*” *Armia Czerwona w województwie pomorskim w 1945 r.* (Bydgoszcz 2025, s. 646)
przygotowanej pod kierunkiem prof. dr. hab. Tadeusza Wolszy

Rozprawa doktorska mgr. Remigiusza Ławniczaka pt. „*Nasze prawo do karabin*” *Armia Czerwona w województwie pomorskim w 1945 r.* została przygotowana pod kierunkiem prof. dr. hab. Tadeusza Wolszy na Wydziale Historycznym Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. Dysertacja mieści się w dziedzinie nauk humanistycznych, w dyscyplinie historia.

Zgodnie z *Ustawą z dnia 20 lipca 2018 Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce* (z d.zm.) celem niniejszej recenzji jest stwierdzenie czy rozprawa doktorska stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego oraz wskazuje ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w danej dyscyplinie naukowej, a także umiejętność prowadzenia pracy naukowej.

Zakres chronologiczny i przedmiotowy pracy

Przedstawiona mi do oceny praca – zgodnie z deklaracją autora ze wstępu oraz przeczytaną zawartością – analizuje sowiecką politykę okupacyjną prowadzoną na wyzwolanych ziemiach Polski oraz ziemiach niemieckich, które zostały przyłączone do Polski (decyzją Wielkiej Trójki) w roku 1945. Obszar badawczy, który autor poddał analizie, stanowiło ówczesne województwo pomorskie, zaś chronologia czasowa uwzględnia okres od momentu zajmowania tych terenów przez Armię Czerwoną, przy wsparciu polskich jednostek wojskowych, do momentu, kiedy władze na Kremlu podjęły decyzje o stopniowym wycofywaniu z terytorium zachodniej Polski sił zbędnych do działań ośłonowych oraz

utrzymywania porządku a także likwidacji całego potencjalnego oporu ze strony istniejących na tym terenie sił należących do podziemnego Państwa Polskiego.

Celem dysertacji – wg autora – jest próba odpowiedzi na pytanie o wszystkie aspekty przebiegu tej okupacji oraz ich oddziaływanie na ludność cywilną zamieszkałą na tym terenie w chwili zajęcia go przez wojska sowieckie. Wśród badanych zjawisk znalazły się: charakterystyka oddziałów sowieckich, które zdobywały ten obszar; typologia znajdujących się tu oddziałów i ich szerokie spektrum zachowań – od porządkowych po kryminalne; możliwości działania tworzących się polskich władz komunistycznych oraz organów bezpieczeństwa; polityka sowieckich administratur okupacyjnych wobec lokalnej społeczności; skutki gospodarcze, społeczne i psychofizyczne sowieckiego wyzwolenia/okupacji.

Okres chronologiczny pracy to, jak już wspomniałem, rok 1945 – od działań bojowych ACz w styczniu do wyjazdu części jednostek stanowiących zaplecze frontu w listopadzie i grudniu oraz zniesienia przez polskie władze komunistyczne 17 grudnia 1945 roku stanu wojennego na terenie całej Polski.

Zarówno zakres podmiotowy jak i przedmiotowy pracy dobrane zostały w sposób właściwy i nie mam tu żadnych zastrzeżeń.

Metodologia

Przedstawiona mi do oceny praca jest poprawnym studium spełniającym wszystkie istotne wymogi stawiane pracom doktorskim z zakresu nauk humanistycznych w dyscyplinie historia. Autor poprawnie posługuje się źródłami archiwalnymi, relacjami i wspomnieniami wywołanymi, opracowaniami dokumentów i pracami zwartymi. Widać opanowanie warsztatu historyka a także umiejętność agregacji danych. Nieco gorzej jest z prowadzeniem samego wyводу. Praca jest przeładowana drobnymi informacjami, które z powodzeniem można było przywołać jako analizę zbiorczą. Mogę zrozumieć, że autorowi zależało na wskazaniu jak największej ilości przykładów opisujących skomplikowaną sytuację panującą na terenie województwa pomorskiego, jednak w przypadku pracy doktorskiej można było się pokusić o opracowanie bardziej zwarte analitycznie z odesłaniem do zastanych źródeł. Nie mielibyśmy wówczas 3244 przypisów, które dość skutecznie utrudniają czytanie rozprawy.

Jedynym dostrzeżonym błędem metodologicznym jest struktura wstępu i zakończenia. We wstępie nie znajdziemy jasno wygenerowanej hipotezy badawczej ani jasno postawionego na jej podstawie głównego pytania badawczego, a także pytań pomocniczych. Istnieje wprowadzenie akapitu na s. 14, który można uznać za próbę spełnienia tego wymogu, ale nie jest to zgodne z kanonami sztuki. Takie działanie pociąga za sobą analogicznie brak w zakończeniu klarownej, zwartej odpowiedzi na potwierdzenie zawartej w akapicie wspomnianym wyżej tezy.

Źródła i literatura

Dobór i wykorzystanie literatury przedmiotowej oraz materiałów źródłowych oceniam bardzo wysoko. Autor wykorzystał niezwykle skrupulatnie wyjątkowo obszerny materiał źródłowy z 15 archiwów, w tym rosyjskich a także zebrał i opracował kilkadziesiąt zbiorów dokumentów. Ważnym jest także wykorzystanie źródeł wywołanych. Bibliografia opracowana jest w układzie rzeczowo-alfabetycznym i liczy 67 stron. Jest solidnie opracowana i wskazuje na dużą znajomość warsztatu.

Praca wyposażona została w aneksy zawierające m.in. wykaz odnalezionych i potwierdzonych źródłowo sowieckich komendantów wojskowych i oficerów z komend, którzy odpowiadali pośrednio i bezpośrednio za całą sowiecką politykę okupacyjną na terenie województwa pomorskiego.

Konstrukcja pracy

Przedstawiona mi do oceny rozprawa liczy 646 stron i składa się ze wstępu, dziewięciu bardzo rozbudowanych strukturalnie części, zakończenia, aneksów i obszernej bibliografii. Struktura rozdziałów jest dopracowana, wewnętrzna narracja jest spójna i logiczna. Wstęp i zakończenie rozprawy są poprawne, choć – jak już wcześniej wspominałem – we wstępie zabrakło wyodrębnionej hipotezy, głównego pytania badawczego a także pytań pomocniczych. Zakończenie jest opracowane poprawnie, znalazły się w nim wszystkie najistotniejsze wnioski z poszczególnych części pracy oraz podsumowanie, będące pośrednio

odповідzią na pytanie/hipotezę zawarte w akapicie na s. 14. Całość jest czytelna, narracja od początku do końca prowadzona jest w sposób poprawny.

W kolejnych rozdziałach znajdziemy wszystkie kluczowe – zdaniem autora – aspekty okupacji. Pracę zaczyna krótki opis sytuacji historycznej i politycznej Pomorza, antypolskiej polityki okupacyjnej III Rzeczy oraz historycznej nieświadomości mieszkańców tych ziem co do charakteru zbliżających się wojsk sowieckich. Pozwala to autorowi przejść do krótkiej analizy działań bojowych Armii Czerwonej oraz dość szczegółowego opisu pierwszego spotkania z „wyzwolicielami”. Spotkania, które w większości przypadków, zważywszy na lata niemieckiej okupacji, odbywało się w sposób radosny i pełen nadziei. Jest to ważne, kiedy w kolejnych rozdziałach autor skonfrontuje czytelnika z realiami życia pod inną, sowiecką okupacją. Dwa kolejne rozdziały opisują nam bardzo szczegółowo budowę sowieckiej administracji wojskowej w województwie pomorskim oraz ukazują „zbiorczą” charakterystykę czerwonoarmistów. W tym ciekawym i spójnym opisie zabrakło mi jednej istotnej rzeczy, która bez wątpienia jest szalenie istotna, kiedy analizujemy kryminalne zachowanie sowieckich żołnierzy - próby przedstawienia składu narodowościowego Armii Czerwonej pod koniec wojny. Dotyczy to zwłaszcza powoływanych do wojska narodów z części azjatyckiej ZSSR – Kazachów, Tadżyków, Uzbeków czy Kirgizów.

Od rozdziału piątego dostajemy niezwykle szczegółowy opis sowieckiej rzeczywistości okupacyjnej – od walki z polskim podziemiem niepodległościowym, poprzez masowe zatrzymania i obławy mające na celu pacyfikację okupowanych ziem aż do wywózek zatrzymywanej ludności do pracy przymusowej w głąb Związku Sowieckiego. W dalszej części pracy autor opisał zorganizowany rabunek zasobów przemysłowych, fabryk, produktów rolnych i zwierząt hodowlanych. Działania te były typowe dla Armii Czerwonej od chwili wejścia na teren Polski „lubelskiej”. Rabunków doświadczyły praktycznie wszystkie polskie miasta, zaczynając od Białegostoku. Rozdział ten opracowany jest w sposób niemal pedantyczny, gdyż autor przywołuje w nim niezliczone ilości danych. Osobiście uważam to za zupełnie niepotrzebne, gdyż zamazuje kluczowy aspekt pracy, jakim jest analiza zastanych źródeł. Można było z powodzeniem pominąć szczegółowe wypisywanie liczb z opracowanych źródeł.

Dwa kolejne rozdziały – siódmy i ósmy – są, moim zdaniem, kluczowe dla całej pracy i w sposób najpełniejszy oddają sens przywołanych w tytule słów „Nasze prawo to karabin”. Kryminalne przestępstwa żołnierzy Armii Czerwonej podzielone zostały na gwałty, osoby

zamordowane, ranne i pobite, różne formy rabunków oraz inne dewastacje i zniszczenia. Autor niezwykle skrupulatnie opracował wszelkie rodzaje przestępstw, przywołując bardzo dużo przykładów wyciągniętych z relacji, dokumentów i sprawozdań. W przypadku gwałtów jest to jedno z najpełniejszych i najbardziej wstrząsających opracowań potwierdzające – wbrew licznym rosyjskim opracowaniom (które zresztą autor przytacza) – że ludność Polska na okupowanych przez Armię Czerwoną ziemiach padała ofiarą przemocy seksualnej w skali trudnej nawet dziś do wyobrażenia. Wstrząsające jest też zestawienie tych gwałtów z relacjami o skali kobiet zamordowanych lub okaleczonych w trakcie stawiania oporu.

W rozdziale ósmym opisane zostały próby walki z tą przestępczością przez organy lokalnej władzy komunistycznej, kończące się najczęściej przegraną strony polskiej, w tym zabójstwami i postrzeleniami żołnierzy i funkcjonariuszy. Ostatni z rozdziałów to zestawienie kompletnie nieudanych prób działań propagandowych polskich władz mające na celu zbudowanie przekazu o wyjątkowej roli Armii Czerwonej w wyzwaniu Polski oraz współpracy przy stabilizowaniu i odbudowywaniu kraju w pierwszych miesiącach pokoju.

Język pracy

Na wysoką ocenę zasługuje język pracy. Jasna i klarowna narracja, wysoka komunikatywność, dobrze skonstruowane zdania, poprawna budowa przypisów, lekkość wywodów – wszystko to sprawia, że lektura rozprawy jest czystą przyjemnością. Autor doskonale radzi sobie z językiem naukowym a także w sposób właściwy wplata w swoją narrację fragmenty wspomnień, źródeł i dokumentów.

Uwagi szczegółowe

Przedstawiona mi do oceny praca jest niezwykle szczegółowa. Moim zdaniem za szczegółowa, co szkodzi wyciąganiu przez autora kluczowych dla rozprawy wniosków ogólnych. Autor starał się w niej zawrzeć praktycznie wszystkie ciekawe, jego zdaniem, informacje, w sposób maksymalnie wyczerpujący temat, co doprowadza do przytłoczenia czytelnika danymi, które w rozprawie doktorskiej nie są konieczne. Nie neguję przywoływania relacji opisujących bestialskie zbrodnie Armii Czerwonej, gdyż pokazują one gigantyczną

traumę miejscowej ludności wyzwolonej spod okupacji niemieckiej poddanej ponownie nieprawdopodobnemu bezprawiu, które nie występowało nawet przed zajęciem woj. pomorskiego przez Rosjan. Natomiast nie widzę powodu na wyliczanie kolejnych kilogramów zboża czy sztuk inwentarza żywego.

Bardzo ważne są oceny autora dotyczące wpływu zbrodni i grabieży żołnierzy sowieckich na stan psychiczny i ekonomiczny społeczeństwa Pomorza. Szkoda tylko, że nie zostało to bardziej rozbudowane a nawet wyciągnięte z ostatniego podrozdziału w części siódmej do dodatkowego rozdziału. Podniosłoby to jeszcze bardziej wartość rozprawy.

W rozprawie zabrakło mi też nieco głębszego opracowania dotyczącego skomplikowanych relacji na linii okupacyjne władze sowieckie – Niemcy – Polacy. Autor wspomina o tym w pracy, jednak nie idzie dalej tym tropem, a szkoda, bowiem jedną z przyczyn gwałtownej utraty zaufania ze strony wyzwolonych Polaków były właśnie relacje z ludnością niemiecką. Kwestie tę można było zasadniczo wyciągnąć do oddzielnego podrozdziału i nieco rozbudować sięgając np. do czterotomowego zbioru dokumentów *Niemcy w Polsce 1945-1950* opublikowanego przez Wydawnictwo Neriton. Znalazł się tam szereg ciekawych dokumentów opisujących relacje polsko-niemieckie wynikające ze specyficznej polityki sowieckiej na okupowanych ziemiach zachodnich.

Konkluzje

Przedstawiona mi do oceny rozprawa doktorska wskazuje na wysoki poziom naukowy i warsztatowy autora oraz wnosi znaczący wkład w badania historyczne. Jest opracowaniem w wyczerpujący sposób (czasem aż do bólu dla recenzenta zważywszy na ilość przypisów i objętość) analizującym wyjątkowo skomplikowany dla ludności województwa pomorskiego roku 1945, który zaczął się jeszcze pod okupacją niemiecką, by następnie przejść w czas wyzwolenia – tak mocno wyczekiwany przez Polaków – oraz okres de facto sowieckiej okupacji tych ziem, która była presmakiem budowania nowej, komunistycznej władzy ludowej. Autor zebrał i opracował imponujący materiał źródłowy a także zbadał i wprowadził do obiegu naukowe arcyważne dane dotyczące kryminalnych przestępstw sowieckich wojsk okupacyjnych, które doprowadziły do głębokich problemów gospodarczych i społecznych.

Niezwykle istotne jest przeanalizowanie skali gwałtów i zabójstw na terenie województwa i wskazanie na niezwykle głęboki efekt niszczący lokalną społeczność, zwłaszcza kobiety.

Wnioski wyciągnięte przez doktoranta są spójne i logiczne, zgodne z zarysowaną we wstępie pracy hipotezą, co dowodzi wysokiego poziomu warsztatowego i naukowego.

Doktorant wykazuje się także odpowiednim dorobkiem naukowym poprzedzającym omawianą rozprawę, zarówno biorąc pod uwagę recenzowane publikacje jak też udział w konferencjach naukowych.

Podsumowując, ponieważ przedstawiona mi do oceny praca spełnia wszystkie wymagania stawiane rozprawom doktorskim określone w art. 187 *Ustawy z dnia 20 lipca 2018 Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce* (Dz.U.2023.742 t.j.) wnoszę o jej przyjęcie oraz dopuszczenie mgr. Remigiusza Ławniczaka do dalszych etapów postępowania w sprawie nadania stopnia doktora.

Białystok, 26 listopada 2025 r.